

Юрій Чорноморець

Перспективи діалогу православ'я і католицизму на початку XXI століття

У статті здійснено аналіз підстав для обережних оптимістичних прогнозів щодо можливого повернення православ'я і католицизму до єдності церкви першого тисячоліття. Позитивні перспективи зближення церков пов'язані зі змінами релігійної ідентичності від закритого традиціоналізму і фундаменталізму до «відкритого християнства». Загальне розуміння важливості соборності уможливорює відмову католицизму від інтерпретацій влади папи як абсолютної і пошук нових моделей поєднання примата і колегіальності.

Ключові слова: православ'я, католицизм, релігійна ідентичність, еклезіологія, сопричастя.

Надійшла до редакції 23.05.2016 р.

УДК 130.2 (043.3)

© Євгенія Більченко
(Київ)

«РЕЛІГІЙНИЙ КІТЧ» ЯК МЕХАНІЗМ СТВОРЕННЯ ГЕРОЯ В ДИСКУРСІ ПОСТТОТАЛІТАРНОЇ КОНФЛІКТНОСТІ: МІЩАНИН VERSUS ФАНАТИК

*«... все, що порушує кітч, викидається із життя:
будь-який вияв індивідуалізму (бо всяка відмінність – плювок,
заліплений в обличчя усміхненого братства)»*

М. Кундера

У статті на основі методологічного синтезу феноменології, герменевтики, постструктуралізму введено неологізм «релігійний кітч» для позначення еkleктичної сукупності ідеологічних концептів, які відтворюють сакральні архетипи і служать засобами інформаційної війни. Ядром культурологічного аналізу посттоталітарності є категорія «повстання мас», яку автор проектує на сучасну ситуацію, а тому здійснено спробу відтворити специфіку еволюції масовості від премодерну через модерн до постмодерну та неомодерну з урахуванням концепції «трьох хвиль» та спробою окреслити риси четвертої «хвилі». Доведено, що «четвертою хвилею» після аграрної, індустріальної та постіндустріальної стає неомодерн як цивілізаційна модель, заснована на популістському елітаризмі – героїзації маси, представники якої (міщани, середній клас) перетворюються на фанатиків.

Ключові слова: посттоталітаризм, релігійний кітч, повстання мас, неомодерн, біовлада, популістський елітаризм, традиціоналізм, гіперреальність, глобальне село.

Актуальність теми дослідження. Суспільство XXI століття вступило у нову фазу свого розвитку – фазу відродження тоталітаризму. Феномен посттоталітарності, яка приходить на зміну радикальної релятивізації постмодерну, являє собою реконструкцію на новому витку одного із найяскравіших явищ класичного філософського модерну – патетичного синдрому, позначеного у свій час у соціологічному контексті Х. Ортега-і-Гасетом як «повстання мас» [1]. М. Кундера ідентифікував це явище як «імперію тоталітарного кітчу» [2, с. 279]. У дискурсі посттоталітарності не передбачається плюралізму, і Всесвіт вибудовується за класичною дуальною схемою «свої – чужі», ґрунтуючись на тих самих архетипах, що і тоталітарні культури, але з більшим ступенем формальності, що є наслідком консервації первинного харизматичного революційного духу: гомогенізація життєсвіту, однопартійність, етнорелігійні чистки, цензура, бюрократичний апарат, пропаганда мілітаризму, масовість, монологічність, редуційні стереотипи, відсутність дистинкцій, репресування Іншого як Чужого тощо.

Для позначення посттоталітарних тенденцій розвитку суспільства і культури ми застосовуємо термін «*неомодерн*». Актуальність застосування даного терміну стає очевидною у світлі кризи, яку пережив постмодерний дискурс на політичному, громадському та філософському рівнях. Криза настає після краху проекту мультикультуралізму (маркером цього краху послужила сумнозвісна «трагедія 11 вересня» у США, а філософським фіксатором – творчість численних теоретиків естетики постмодернізму, зокрема Ж. Бодрійяра) і, відповідно, спонукає до пошуку нових шляхів розвитку суспільства, що послужили б «протиотрутою» у ситуації симулятивної дифузії цінностей.

Одним із таких шляхів стала *неототалітарність*, заснована на посиленні крайніх правих та крайніх лівих тенденцій розвитку суспільства усім світом, перевтомленим від спричинених толерантністю емігрантських трагедій і тероризму. Радикалізм, що кладеться в основу такої тоталітарності, провокує численні конфліктні ситуації, які фіксують здійснення у сучасній культурі зустрічі та непримиренної боротьби трьох моделей цивілізацій: *аграрної (премодерної)* з її релігійним фанатизмом, романтичним націоналізмом, наївним етноцентризмом та іншими проявами родоплемінної свідомості; *індустріальної (модерної)* з її імперіалістичними пенітенціарними і технократичними претензіями структуралістських дисциплінарних суспільств та *постіндустріальної (постмодерної)*, для якої характерні плюральність, релятивність, полікультурність, децентралізація, спеціалізація, персоналізація життя і праці, культ екзотичності та індивідуальності, автономізація окремих локусів і т.д.

Модерн намагається протівитися поширенню «третьої хвилі» через вироблення нових гібридних форм тоталітаризму – більш гнучких, замаскованих демократичними декораціями та дифузних. Конфлікт між премодерним/модерним/неомодерним радикалізмом («ур-фашизм», «нове Середньовіччя», У. Еко) та ліберальною іронією постмодерної «третьої хвилі» (Р. Рорті, Е. Тофлер) є історично неминучим, і прогнозувати його результати наразі неможливо. Утім, цілком реально здійснювати філософсько-культурологічний аналіз дискурсу нової тотальності (посттоталітарності) в аспекті експлікації моделей ідентичності, типових для даного типу суспільства. У нашому випадку мова піде про героїчну ідентичність та механізми її формування, що занурюються в ґрунт релігійно-ідеологічних традицій.

Аналіз досліджень і публікацій. Ключовим механізмом функціонування неомодерних суспільств, як і модерних, смисли яких вони успадковують, є *ідеологія*, про «кінець» якої, спираючись на нищівну критику ідеології К. Марксом та Ф. Ніцше (останній висловив відоме твердження: «Ідеологія може виховати лише стадо баранів»), свого часу активно сповіщали представники теорій постіндустріального суспільства (Д. Бел, Д. Гелбрейт, Е. Тофлер, П. Козловські). Утім, «the end of ideology» виявився лише позитивістською утопією прибічників «*меритократії*», яка, якщо і частково реалізувалася, то лише у розвинутих країнах Заходу. Приклад східнослов'янських суспільств (насамперед Росії та України) та держав ісламського світу засвідчує колосальний реванш ідеологій. Оскільки ідеологія як система уявлень соціально-етичного ґатунку заснована на соціальній міфології, яка у свою чергу апелює до міфоритуальних архетипів, не можна залишити поза увагою важливість *релігійного чиннику* у реконструкції ідеологічних систем.

У романі «Нестерпна легкість буття» Мілан Кундера писав: «Недавно я поймал себе на необ'яснимому ощущении: листая книгу о Гитлере, я растрогался при виде некоторых фотографий, они напомнили мне годы моего детства; я прожил его в войну; многие мои родственники погибли в гитлеровских концлагерях; но что была их смерть по сравнению с тем, что фотография Гитлера напомнила мне об ушедшем времени моей жизни, о времени, которое не повторится?.. Это примирение с Гитлером вскрывает глубокую нравственную извращенность мира, по сути основанного на невозможности возвращения, ибо в мире *всё наперед прощено* и, стало быть, *всё цинично дозволено*» (курсив наш – Є.Б.) [2, с. 10]. Ностальгічне почуття, яке переживає герой тексту, є симулятивною копією релігійної туги за Золотим віком (архетип «вічного повернення» у циклічних або архетип однократного Апокаліпсису у лінійних моделях динаміки культури). Religare, трансцензус, фундаментальне устремління людини до «Чогось Більшого» (В. Джеймс), прагнення злитися із сакральним, – це базове почуття, задовольнити яке

у секуляризованих суспільствах «розчаклування світу» (М. Вебер) покликана саме ідеологія. Чи не все одно людині, де зустріти втрачене цинічним постмодерном сакральне: під час таїнства причастя, свята вишиванок або першотравневої демонстрації? Так Бог заміняться кумирами. «Мовчазна більшість» жадає видимого на язичницький кшталт емпіричного «дива» богоявлення-від вождя на трибуні до бадьорого загону нових «апостолів» Гітлерюгенду, які починають включатися у своєрідну гру на біржі інформаційних технологій, здійснюючи зворотній вплив на владу, яка все ще наївно вважає, що керує ними. «Безневинне щастя» виданого за «відновлення історичної справедливості» насилля нічим не відрізняється від релігійної радості дикуна, окрім того, що у первісних суспільствах тотальність була природним виявом оргіастичної єдності, насилля, супроводжувалася священними конотаціями Одкровення і жертви (С. К'еркегор про Авраама), а в сучасних суспільствах насилля і тотальність постають як штучні ідеологічні конструкти «Ми – Об'єкту» (Ж.П. Сартр), пусті символи і симулякри.

Потреба у релігії в секуляризованому пострадянському суспільстві породжує, зокрема, «*руський мир*» – псевдо-православну ідеологію російсько-радянського шовінізму, замаскованого під «інтернаціональну дружбу братніх народів». Та ж потреба породжує український оборонний та наступальний націоналізм – псевдо-язичницьку ідеологію етнічних колоній, що чинять опір Імперії, прагнучи до реваншу за рахунок її власних цінностей і моделей культурного будівництва та створюючи власні тоталітарні системи як провінційні гротески прозелітизму метрополії. Потворний класовий колективізм «старшого брата» наштовхується на не менше потворний плеємний колективізм «Україна для українців». Бажання божественного, від туги за власною юністю, – до туги за юністю людства, у суспільствах модерної та неомодерної масовості дає нам нечуваний сплеск «тоталітарного кітчу» (вираз М. Кундери), головним героєм якого є суб'єкт фрустрації, обиватель – міщанин, якого виховують як «героя», але по суті перетворюють на фанатика. Оскільки одним із засобів виховання фланера як уявного пасіонарія є трансформована відповідно до потреб тоталітарності релігійна традиція, вважаємо за потрібне використовувати для її позначення термін «*релігійний кітч*» – збірне поняття, що позначає еkleктичну хаотичну сукупність різного роду міфологічних, езотеричних та власне релігійних концептів, покликаних задовольняти потреби соціальної мегамашини війни.

Мета і завдання дослідження. Відповідно до визначеного вище *метою роботи є філософсько-культурологічний аналіз дискурсу посттоталітарної конфліктності крізь призму архетипу фанатичного суб'єкта (квазігероя), засобом моделювання якого є релігійний кітч. Методологічною основою нашої роботи служить ігрова концепція культури Х. Ортеги-і-Гасети («повстання мас» з опорою на постструктуралістський психоаналіз У.Еко (нове Середньовіччя)) та окремі концепти медіа-теоретиків (М. Маклюен, З. Бауман, Е. Тофлер, Ж. Бодрійяр, М. Фуко). Для реалізації даної мети необхідно виконати такі завдання: визначити характерні світоглядні риси посттоталітарної ситуації; окреслити архетипічний образ «героя» посттоталітаризму та визначити роль релігійного чиннику в його становленні.*

Виклад проблеми. Розчарування у релятивній ситуації «після оргії» (термін пізнього Ж. Бодрійяра) не може не приводити до спокуси відродження «оргіастичного» (одержимого есенціалістським прагненням до великого наративу та надвиробництва смислів) світовідчуття, про що й свідчить розвиток таких проєктів, як «неораціоналізм», «неоуніверсалізм», «альтермодерн», «постпостмодерн», – фіксованих нами сумарним поняттям неомодерну. Нині маємо виразну тугу за реконструкцією проєкту габермасівського модерну з відповідними універсаліями раціональності, тотальності, уніфікації, суб'єктивності, історичності та прогресивізму як антиподами плюральної розсіяності «Вавилонської вежі» (О. Геніс).

Постмодерні тенденції до деонтологізації та гедонізації створили навколо сучасної людини специфічний життєсвіт, коли жити далі, слідуючи виключно принципу насолоди, стає неможливим: усі спокуси вже пережиті нею, жодне із задоволень віднині не є цікавинкою. «Зяння» розширюється, викликаючи невимовну тугу за ідеалом, потребу у відновленні втрачених горизонтів етики. Заповнити це зяння і цю потребу можна лише Великою Ідеєю, яка б компенсувала індивідам брак особистої ідентичності колективною. Відбувається радість від того, що ціле панує над одиничним (у М. Кундери: космогонічна радість сучасних «ангелів»).

Онтологічна нестача формує потребу у «справжньому» бутті та виконує роль точки біфуркації у соціокультурній системі, серед усіх можливих флуктуацій розвитку якої людство обирає «нове Середньовіччя», коли бажане відродження моралі відбувається у формі відродження ідеології/соціальної міфології (імперіалізм, фундаменталізм, націоналізм тощо), тобто – тотальності, визначеної пануванням знеособлених сакралізованих структур над суб'єктом (Держава, Церква, Корпорація, Нація). При цьому, шляхи реконструкції тотальності – досить різноманітні: від підвищення ролі слова у мистецтві на тлі інтенсивного візуального повороту – до масового поширення езотеричних, орієнталістських та ерзац-релігійних мод.

Одним із способів відновлення тотальності є революція, за якою слідує гібридна війна. Революційно-військові потрясіння відновлюють у суспільстві *культ героя*, який набуває форми *популістського елітаризму – елітаризації маси, яка під впливом політичної пропаганди героїзує саму себе*. Елітаризація масовості є зворотною стороною масовізації елітарного концепту героїчного, обидва вектори дифузії елітарного і масового відповідають механізмам «подвійного кодування» (У. Еко). Щоб зрозуміти, які форми нині набуває синдром «повстання мас», розглянемо його динаміку від *модерну через постмодерн до неомодерну*.

Породжена раціональністю суб'єкта *cogito moderna тотальність* означає цілість раціоналізованого об'єднання, що центром має уніфіковану центровану структуру та орієнтується на лінійну (діалектичну) модель історичного часу, що есхатологічно рухається до завершення під егідою розвинутого західного індустріального суспільства. За таких умов групи, що не мають ознак «розвинутості» (науково-технічний прогрес, масова освіта, демократія тощо), штучно піддаються трансформаціям відповідно до колоніалізму ліберально-демократичного світу. Аналогічній «модернізації» підлягали і країни «соціалістичного табору» у СРСР. У модерні склалася ідея, що світ можна не тільки пізнати, але й управляти ним. Символом тотального управління можна вважати *конвеєр* як свого роду формулу масовості. Класична масовізація культури особливо посилюються в ХХ ст., початок якого традиційно усвідомлюється теоретиками елітарної культури (О.Шпенглер, Ф. Ніцше, П. Сорокін, М.О. Бердяєв) як доба «кризи культури» – відчуження, втрати віри, занепаду моральних й естетичних цінностей. Неоромантизм як остання відчайдушна і утопічна спроба творчої інтелігенції Європи побудувати своєрідний «богемний» ковчег порятунку, протиставивши міщанському світові повсякдення екзотично-елітарний метафізичний смисл Краси, завершилася поразкою.

Прогрес індустріалізації, світові і громадянські війни, революції, крах колоніальних імперій, бунти колонізованих аборигенних Європою народів призвели до активних міграцій, наслідком яких стало перемішування гігантських мас людей, що, виїхавши із селищ і таким чином втративши базову фольклорно-міфопоетичну складову своєї ідентичності, тим не менш, ще не здобули нової інтелектуальної та професійної ідентичності міського типу. У результаті зазначених пересувань (підтримуваних, до речі, ліберальним принципом вертикальної соціальної мобільності) утворюється вельми рухливий маргінальний прошарок соціально агресивних «середньостатистичних індивідів», буття яких є межею між народною та високою культурою і знаходить своє естетично-моральне та екзистенційне виявлення у феномені кітчу (міщанського фольклору, заснованого на пафосі «серйозності»).

Комерціалізація мистецтва супроводжувалася не менш інтенсивною ідеологізацією художньої творчості у межах тоталітарних режимів, у результаті чого утворюється своєрідний різновид масового тоталітарного мистецтва і масової тоталітарної культури, яка є результатом практичного спотворення інтерпретаторами високих гуманістичних вчень і ґрунтується на естетизації війни як вираження домінуючої ментальності колоніального модерного світу.

Пропонуємо при опорі на постмодерний психоаналіз та постструктуралістську естетику (У. Еко) розглянути основні *симптоми мілітаризованої тотальності*, спільні для модерних та неомодерних її виявів (з прикладами із східнослов'янських спільнот), щоб потім перейти до аналізу фігури міщанина-фанатика як головного героя тоталітаризму.

1. *Гомогенність, монологічність, цілісність бачення світу*, яка сприймається як формула гармонії. Як правило, подібна цілісність, яка була живим сакральним символом у

шаманських племен Сибіру або древніх індусів, у сучасних прихильників тоталітарності набуває форми так званого «Ми».

Об'єкту» (Ж. П. Сартр) – усвідомлення групової солідарності («арійська раса», «руський мир», «American dream») на підставі протиставлення «Ми – Вони» (в ролі так званих «чужих» служать «бандерівці» в російській медіа-риториці, «російські ведмеді» в американській соціальній міфології, «москалі» в українській пропаганді).

2. *Бінарність* як результат поділу тотального світу на два табори: «хороших», тому що "наших", і «поганих», тому що «чужих», і нерозуміння позиції Третього - людини, яка мислить поза цією бінарною матрицею. Будь-яка думка, висловлена такою людиною, сприймається свідомістю, заснованою на ксенофобії, як «зраду спільних ідеалів». Західні мислителі говорять про феномен естетизації війни як діяння «обраних» в тоталітарній свідомості: передумови до цього дає мистецтво, наприклад, авангарду ХХ століття, який багато в чому виправдав сталінізм і гітлеризм. На естетизації насильства засноване будь-яке агітаційне мистецтво, що намагається мімікрувати під «громадянське» (на відміну від першого, друге засноване на гуманних цінностях і закликах).

3. *Квазірелігійність, викривлення первинного релігійного ядра.* В основі будь-якої тоталітарної системи лежить цінність сакрального: згадаємо даосизм в імперії Хань, візантійської православ'я, канонізацію японського синтоїзму і т.д. Тоталітаризм використовує в як маркер «роздачі» метанаративів релігійного сенсу, надаючи йому нового забарвлення. Інтенсивно відроджуються релігійні традиції (месіанства, вождізму, антеїзму, езотеризму, дуалізму) та відповідні архетипи (героя, Великої матері, вічного повернення, Золотого віку, «антисвіту») на основі їх трансформації та еkleктичного поєднання. Частковим виявом квазірелігійного тоталітарного мислення є віра у священну історичну місію «обраної» групи людей (нації, класу, громади). Подібна група «покликана» (риторика завжди має підкреслено альтруїстичний патрональний характер) по-батьківськи об'єднувати етноси заради їхнього ж блага і процвітання, внаслідок чого «нерозумна» поведінка дитини, що відмовляється вступати в «союз непорушних», – карається. Групі об'єднаних під «мудрою правицею» людей вселяють цінності правлячої верхівки, які тим не менш, оформляються і подаються як «світові» («симптом загальних своїх» Б. Вальденфельса): «демократія» в Америці, «інтернаціональність» в Росії. Внаслідок такої маніпуляції в свідомості тоталітарного людини змішуються категорії: етнічного, релігійного і цивілізаційного (звідси: постановка в один ряд як синонімів етнонімів однокореневих «Русь» і «руський», щоб феномен цивілізації звести до феномену нації, титульність якої маскується інтернаціональною риторику).

4. *Садомазохістські відносини з владою.* Людина, що живе в тоталітарному суспільстві, добровільно жертвує своєю свободою заради режиму, який вона представляє як «гарант» правопорядку. Будь-які сили, опозиційні до режиму, сприймаються як джерело хаосу. При цьому сама влада набуває сексуальних ознаки: вона являє собою предмет лібідо – трансформованого любовного жадання (З. Фрейд, А. Адлер, М. Фуко, С. Гроф, М. Кундера). Дифузія сексуальності у дискурсі гіперреальності призводить до перенесення якостей статті на владний інститут, який перетворюється на «біовладу», контролюючи не лише публічне життя громадянина через легальні бюрократичні структури, але і його приватне життя через технології інформаційної прозорості. Соціальний пакет від влади для підкореної людини виступає достатньою компенсацією відсутності свобод, бо він не володіє джерелом останніх – самістю, внутрішньою духовністю, критичністю мислення. Його ідентичність – суто колективна: будь-які особисті комплекси можна подолати від усвідомлення величини і дальності польоту національних ракет або від надягання етнічних знаків відмінності, що компенсує своєю символічністю особистісні вади носія. З такою людиною не можна сперечатися: він щиро переконаний у своїй правоті і будь-яку спробу відновлення рівноправності в поглядах сприймає як напад на свою гідність (наприклад, «захист прав» мови та народу по всій планеті).

5. *Туга за справедливістю* в суспільстві, де людей десятиліттями виховували в кримінальному дусі. Шляхетна туга, яка на практиці обертається потребою не у захисті власних прав, а у дискримінації прав Іншого. Межа між обороною і наступом, захистом і атакою, прагненням до рівності і прагненням до домінації – майже невловима. Власна перевага сприймається як відновлення історичної справедливості. Щоб підтримувати у населення почуття справедливості,

запроваджується *ідея «змови»*. Є один «світовий змовник», який нахабно атакує. Людину легше повести на оборонну війну проти змовника, ніж на наступальну війну проти самого себе.

6. *Традиціоналізм, відродження Традиції*, ностальгічна установка на культ ідеального минулого (Золотого віку), до якого призведе майбутнє в результаті реставрації циклу. Згадаймо: Середньовіччя трималося на традиціях. Пригадується абсолютно все "древнє" і "споконовічне" з хаотичною нетерплячістю скривдженого: від царських указів і крапель крові на хрестах – до викривленої арійських Вед з рунами упереміж. Зв'язку між ними – ніякого: головне, що "старє" і "своє". Тяга до традицій викликає невиправдане розчулення перед усім етнографічним, народним, яке із архаїчно святого перетворюється на все більш і більш провінційне. Міська культура тим самим ігнорується або прирівнюється до «зрадників-космополітів» (див. нижче).

7. *Насмішка над «лібералами»* з їх утопією прав особистості. Наївні гри Blut und Boden проти наївної гри Руссо з кривавим кінцем. «Я б'юся, тому що я б'юся». Лицар не може чітко відповісти, за кого він б'ється, але «проти кого», виражене в слогані, легко засвоюється. Звідси – неприкрите презирство до «кімнатних інтелектуалів», «зрадників-космополітів» і «паціфістів, які працюють на ворога».

8. *Ксенофобія*. «Бий чужого, щоб залякати свого». Чужий – будь-хто, хто мислить інакше, прирівняний до «внутрішнього ворога», «шпигуна» або «зрадника Батьківщини». Ксенофобія в тоталітарному мисленні завжди заснована на так званій «редукції» – судження про ціле за частинами. Редукцією назива типовою помилкою одностороннього розуму, яка здатна охопити різноманітність світу, ще великий містик ібн Арабі. На підставі редукції виробляються моделі сприйняття культури Іншого по одній, найбільш скандальний її рисі: українські «нацисти» (повісили російську дівчинку в підвалі), російські «державники» (імперські раби), «німці погані: вони вбивали радянських солдатів, не читай Гете» і т.д. Ксенофобією управляє невідгадливий розумовий фокус – ототожнення цінностей культури і цінностей державності шляхом перенесення останньої на першу. Культура (духовна традиція) і держава (структура, часом нищить саму духовну традицію) сприймаються як єдине священне (або демонічне) тіло, що викликає припливи фанатичною любові або настільки ж фанатичною ненависті. Палка любов «до всього російського» (від форми одягу до персони царя-президента) – зворотна сторона русофобії з боку українського оборонного (або наступального) націоналізму, який заперечує гуманістичні смисли російської культури як «імперські».

Структурована і систематизована до рівня уніфікованої та консолідованої під певним ідеологічним гаслом спільноти («Ми–Об'єкту» за Ж.П. Сартром) маса як детермінанта поведінки індивідуального суб'єкта є соціальною мегамашиною, структурним гвинтиком якої постає *«людина-маса»* – середньостатистичний індивід, що є предметом маніпулювання на основі механізмів стандартизації. Прагнення такого індивіда до солідарності не є ні виявом шляхетно-релігійного тяжіння до соборного єднання (як-от у православній ментальності), ні виявом традиційного східної обшинної цілісності щодо слідування природному загальному шляху (даосизм, конфуціанство, етика дзен). Орієнтація на «своїх» у даному випадку є синдромом садомазохістського бажання «бути як усі», – щоб не відчувати самотності, оскільки свобода вибору, яка її супроводжує, обертається тягарем рефлексії, вини, страху перед всездозволеністю та «закинутістю» у світ («втеча від свободи» Е. Фромма). Явища, які не відповідають раціонально-технократичним стандартам маси (наприклад, божевілля, сексуальність, кримінальність, авангардна творчість, іронія, соціальний протест, епатаж, маргінальність, смерть), витісняються на периферію буття.

Одним із найхарактерніших рис тотальності є *культ героя* – *точніше кажучи, міщанина, якого виховують за допомогою ідеологічного та релігійного кітча, доводячи до рівня фанатика*. До героя ім'ям «померлих предків» прирівнюється будь-який обиватель, який за рахунок Великої ідеї компенсує недолік власних здібностей і отримує вихід для особистої агресії. Якщо вселити людині, що вмирати – легко, то вбивати він буде з особливою легкістю. При цьому кожен з тих, які вбивають, не відчуває себе катом, а відчуває себе таким, що обороняється від катів (дивись вище), що автоматично постійно ставить його в роль пригнобленого, навіть якщо він давно вже гнобитель, і освячує його «боротьбу».

Масового «героя»-фанатика формують на основі чіткої ідеологічної структури, що спирається на релігійні традиції, міфологічні архетипи та філософські принципи, перетворені на свого роду позитивістські догми. Теоретико-концептуальним обґрунтуванням суспільства маси у європейській модерній філософії стала методологія структуралізму. Претензії структуралізму на універсальну пояснювальну силу через побудову структури (системи) як абстрактно-формальної моделі пізнання та конструювання світу викликали знаменитий студентський бунт у Сорбонні 1968 року з його афористичним гаслом «Структури не виходять на вулицю!» як початок формування постмодерну. У межах останнього зникає диференціація масового та елітарного через подвійне кодування їх обох. Знеособлена дифузна масовість стає визначальною характеристикою сучасної ситуації.

Таким чином, сучасна (неомодерна) масовість – це масовість популярної культури, яка несе функцію подвійного коду, сприймаючись як елітарна в елітарних колах і як масова у масових та адаптуючи високі наративи до сприйняття звичайних людей. Глобалізація дозволяє поєднати модерний феномен «людини-маси» з постмодерним «текстом-насолодою». Завдяки опосередкованості постмодерним елітаризмом, така масовість має характер *популістського елітаризму*, який героїзує «мовчазну більшість», перетворюючи кожного обивателя на виняткову особистість – стакера, месію, пророка, деміурга – на особистість, що є предметом нумінозного зачарування.

Харизма перестає бути монопольною якістю вождя, перетворюючись на узагальнену характеристику спільноти. Героїзм стає міщанською нормою. У контексті ініціації героя смерть інтерпретується як гідне завершення героїчного шляху. Бажання померти самому полегшує убивство інших: кожен, хто вбиває, відчуває, що він обороняється навіть, якщо він давно перетворився в карателя. Кожен герой виховується так, щоб він відчував, що він не служить структурі своєї країни, а бореться із структурою іншої країни: за таких умов навіть відданий жандарм перманентно відчуває себе непокірним революціонером.

Під впливом масового месіанізму змінюються сакральні сенси мережевої свідомості. «Глобальне село» (М. Маклюен) починає функціонувати за міфоруальними принципами традиційних суспільств: «фейки», демотиватори, блогерські новини, групи і чати у соцмережах, віртуальні ігри, в Інтернеті створюються за принципами діалектики міфу, легенди та казки, виокремленими ще Дж. Кемпбелом, М. Еліаде та В. Проппом. В умовах нової масовості все вирішує група людей, яка оголошується «народом». Маси, що намагаються впливати на суспільство через Інтернет-технології, представляють собою скупчення індивідів у стані глибокої фрустрації, спричиненої трагічною для динаміки глобального світу диференціацією жителів планети на екстериторіальних людей часу, котрі не залежать від простору, та територіально детермінованих людей простору, що сублімують своє переживання від домівки-в'язниці шляхом виходу у світову мережу, названу З. Бауманом «великим кладовищем локальної громади». Народ тут постає як феномен декоративно-театральний, коли емоційна реакція спеціальної групи людей видається за «народну волю» [3]. «Глобальне село» апелює до ерзаців фольклорної архаїки, традиції якої освячують правоту «пошуку коренів» та викликають до життя неосередньовічний провінціалізм, пригнічуючи розвиток високої професійної міської культури. Нова тотальність, отже, спирається на героїзацію маси, яка переходить від кітчевої сентиментальності – до войовничого мілітаризму.

Висновки. У дослідженні здійснено філософсько-культурологічний аналіз дискурсу посттоталітаризму та притаманної для нього конфліктності на основі методологічного синтезу феноменології, герменевтики, постструктуралізму, психоаналізу та ігрової концепції культури. Ключовим вектором інтерпретації посттоталітарного стала антропологічна модель симулятивного героя, що виховується на основі життєвіту міщанина за допомогою релігійних архетипів, переломлених крізь призму ідеології. Характерними рисами неомодерної тоталітарної ідеології є монологізм, бінарність, радикалізм, фундаменталізм, традиціоналізм, маніпуляції на ґрунті цінностей справедливості та самозахисту. Ядром даних ознак є квазірелігійність – відродження міфоруальних та метафізичних смислів традиційного сакрального досвіду у маніпулятивні формі. Саме квазірелігійність стає ознакою героя-фанатика, який реалізує свої інтенції у мережі Інтернет, що дозволяє говорити про новітні сакральні смисли кібер-простору.

Література

1. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс [Электронный ресурс] / Хосе Ортега-и-Гассет ; [пер. с исп. А. М. Гелескула]. – Режим доступа до ресурсу: <http://lib.ru/FILOSOF/ORTEGA/ortega15.txt> – Вид з екрану.
2. Кундера М. Невыносимая легкость бытия / Милан Кундера ; [пер. с чеш. Н. Шульгиной]. – СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2014. – 352 с.
3. Эко У. Пять эссе на темы этики / Умберто Эко. – СПб.: Symposium, 2003 – 96 с.

Literatura

1. Orteha-y-Hasset Kh. Vosstanye mass [Elektronnyy resurs] / Khose Orteha-y-Hasset; [per. s ysp. A. M. Heleskula]. – Rezhym dostupu do resursu: <http://lib.ru/FILOSOF/ORTEGA/ortega15.txt> – Vyd z ekranu.
2. Kundera M. Nelynosimaya lehkost' bytyaya / Mylan Kundera ; [per. s chesh. N. Shul'hynoy]. – SPb.: Azbuka, Azbuka-Attykus, 2014. – 352 s.
3. Эко У. Pyat' эссе на темы этики / Umberto Эко. – Spb.: Symposium, 2003 – 96 s.

Bilchenko Yevgenia

«Religious kitsch» as a mechanism of the creation of hero in the post-totalitarian discourse of conflict: bourgeois vs fanatics

The article deals with the religious mechanisms of simulation of image of the hero in a post-totalitarian societies. The author of the article introduces the neologism «religious kitsch» to refer the eclectic amount of ideological concepts that reflect the sacred archetypes and serve as means of information war. The methodology of these studies is based on the synthesis of such schools as: phenomenology, structuralism, post-structuralism. The effectiveness of these archetypes proves the significant role of the religious factor in political manipulation. The category «Uprising of Mass», projected into contemporary discourses, is a core of the culturological analysis of post-totalitarian situation. The author makes attempt to reproduce the specific tendensions of evolution of mass from the pre-modern through the modern to the postmodern and neomodern. These studies are based on the concept of «three waves» and are made to outline the features of the «fourth wave». It is proved that the neomodern is the «fourth wave» after the agricultural, industrial and post-industrial civilizations. Neomodern is a model, based on populist elitism – the ideology of heroic masses, whose members (burgers, middle class) become fanatics. The religious kitsch as a way of building of quasi-religious meta-narrative is a characteristic feature of the cultural situation of the neomodern. The author defines the characteristics of post-totalitarian discourse: monolohizm, dualism, the absence of distinctions, radicalism, fundamentalism, traditionalism, sadomasochism in relationship to power. The formation of model of fanatic occurs through a process of gradual smoothing of the boundaries between defense and attack values, justice and dominance. The interpretation of religious and heroic meaning in the Internet is a practice aspect of these studies. Internet is regarded as a space of sublimation of desires of a «silent majority».

Keywords: post-totalitarianism, religious kitsch, uprising of mass, neomodern, bio-power, populist elitism, traditionalism, hyperreality, global village.

Надійшла до редакції 8.06.2016 р.